

2 0 1 6

Wij zijn de HAN en we zijn in beweging!

Jaarverslag
Deel 1

Jaarverslag
Deel 2

Jaarrekening
Deel 3

2 0 1 7

Jaarrekening 2016

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Registratiekenmerk 20904

Inhoudsopgave

B	Jaarrekening	3
B1	Geconsolideerde balans per 31 december 2016	4
B2	Geconsolideerde exploitatierekening 2016	5
B3	Geconsolideerd kasstroomoverzicht 2016	6
B4	Toelichting behorende tot de geconsolideerde jaarrekening 2016	7
B5	Toelichting op de onderscheiden posten van de geconsolideerde balans	14
B6	Niet in de balans opgenomen verplichtingen en vorderingen	24
B7	Toelichting op de onderscheiden posten van de geconsolideerde exploitatierekening	25
B8	Enkelvoudige balans per 31 december 2016	32
B9	Enkelvoudige exploitatierekening 2016	33
B10	Toelichting behorende tot de enkelvoudige jaarrekening 2016	34
B11	Overzicht verbonden partijen	39
B12	Vaststelling en goedkeuring jaarrekening	40
C	Overige gegevens	41
C1	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	42
D	Bijlagen	44
D1	FSR	45
D2	Gegevens over de rechtspersoon	46

B Jaarrekening

B1 Geconsolideerde balans per 31 december 2016

(na voorgestelde resultaatbestemming)

Activa (x € 1.000)	31 december 2016		31 december 2015	
Vaste activa				
1.1 Materiële vaste activa	186.515		196.414	
Totaal vaste activa		186.515		196.414
Vlottende Activa				
1.2 Voorraden	77		87	
1.3 Vorderingen	11.753		6.786	
1.4 Liquide middelen	28.958		26.635	
Totaal vlottende activa		40.788		33.508
Totaal activa		227.303		229.922

Passiva (x € 1.000)	31 december 2016		31 december 2015	
2.1 Eigen Vermogen		81.208		89.667
2.2 Voorzieningen		25.607		18.161
2.3 Langlopende schulden		51.294		54.257
2.4 Kortlopende schulden		69.194		67.837
Totaal passiva		227.303		229.922

B2 Geconsolideerde exploitatierekening 2016

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Baten			
3.1 Rijksbijdragen OCW	203.998	203.670	199.355
3.2 Overige overheidsbijdragen en -subsidies	3.340	3.810	3.867
3.3 Collegegelden	64.563	63.680	61.852
3.4 Baten werk in opdracht van derden	23.475	22.972	19.963
3.5 Overige baten	9.125	9.176	9.335
Totaal baten	304.501	303.308	294.372

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Lasten			
4.1 Personeelslasten	246.915	240.950	230.209
4.2 Afschrijvingen	13.868	14.407	12.800
4.3 Huisvestingslasten	16.852	16.782	17.620
4.4 Overige lasten	33.676	39.672	35.849
Totaal lasten	311.311	311.811	296.478
Saldo baten en lasten	- 6.810	- 8.503	-2.106
5. Financiële baten en lasten	- 1.649	- 1.597	-1.716
Resultaat	- 8.459	- 10.100	-3.822
6. Belastingen		-	-
7. Resultaat deelnemingen		-	-
Resultaat na belastingen	- 8.459	- 10.100	-3.822
Nettoresultaat	- 8.459	- 10.100	-3.822

B3 Geconsolideerd kasstroomoverzicht 2016

(x € 1.000)	2016	2015
Kasstroom uit operationele activiteiten		
Resultaat	-6.810	-2.106
Aanpassingen voor:		
• 4.2 Afschrijvingen	13.868	12.800
• 2.2 Mutaties voorzieningen	7.446	2.523
Veranderingen in vlottende middelen:		
• 1.2 Mutatie voorraden	10	90
• 1.3 Mutatie kortlopende vorderingen	-1.591	378
• 2.4 Mutatie kortlopende schulden*	1.372	2.416
Kasstroom uit bedrijfsoperaties	14.295	16.101
Ontvangen interest	10	25
Betaalde interest	-1.698	-1.754
	-1.688	-1.729
Totaal kasstroom uit operationele activiteiten	12.607	14.372
Kasstroom uit investeringsactiviteiten		
1.1 Investerings in materiële vaste activa	-7.345	-14.208
1.1 Desinvesteringen materiële vaste activa	-	874
Totaal kasstroom uit investeringsactiviteiten	-7.345	-13.334
Kasstroom uit financieringsactiviteiten		
2.3 Nieuw opgenomen lening		-
2.3 Aflossing langlopende leningen	-2.939	-2.916
Totaal kasstroom uit financieringsactiviteiten	-2.939	-2.916
Mutatie geldmiddelen	2.323	-1.878
Beginstand liquide middelen	26.635	28.513
Mutatie geldmiddelen	2.323	-1.878
Eindstand liquide middelen	28.958	26.635

* exclusief het kortlopende deel van de langlopende schulden

B4 Toelichting behorende tot de geconsolideerde jaarrekening 2016

Algemeen

Juridische vorm en voornaamste activiteiten

De organisatie, statutair gevestigd te Arnhem, is een stichting. De voornaamste activiteiten van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen bestaan uit het verzorgen van onderwijs.

Verslagperiode

De jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2016, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2016.

Toegepaste standaarden

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de regeling jaarverslaggeving onderwijs (hierna rjo) en de bepalingen van en krachtens de Wet Normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semi publieke sector (WNT). In de rjo is vastgelegd dat de jaarverslaggeving ingericht dient te worden in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en de in de regeling aangegeven afwijkende bepalingen. In het bijzonder wordt verwezen naar de richtlijnen 400, 640 en 660 van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ).

De grondslagen die worden toegepast voor de waardering van activa en passiva en de resultaatbepaling zijn gebaseerd op historische kosten, tenzij anders vermeld in de verdere grondslagen.

Continuïteit

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Grondslagen voor de waardering van de activa en passiva en de resultaatbepaling

Algemeen

Voor zover niet anders vermeld, zijn de activa en passiva gewaardeerd tegen nominale waarde.

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar de stichting zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen die economische voordelen in zich bergen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een in de balans opgenomen actief of verplichting blijft op de balans als een transactie (met betrekking tot het actief of de verplichting) niet leidt tot een belangrijke verandering in de economische realiteit met betrekking tot het actief of de verplichting. Een actief of verplichting wordt niet langer in de balans opgenomen indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle rechten op economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot het actief of de verplichting aan een derde zijn overgedragen.

Baten worden in de winst-en-verliesrekening opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

De opbrengsten en kosten worden toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben. Opbrengsten worden verantwoord indien alle belangrijke risico's met betrekking tot de handelsgoederen zijn overgedragen aan de koper.

De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, wat tevens de functionele valuta is van de stichting. Alle financiële informatie in euro's is afgerond op het dichtstbijzijnde duizendtal.

Gebruik van schattingen

De opstelling van de jaarrekening vereist dat het management oordelen vormt, schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen, de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

De volgende waarderingsgrondslagen zijn naar de mening van het management het meest kritisch voor het weergeven van de financiële positie en vereisen schattingen en veronderstellingen:

- Voorziening groot onderhoud
- Voorziening WW/BW
- Voorziening WAO/WIA
- Voorziening jubileumuitkering
- Voorziening werktijdvermindering senioren

Grondslagen voor consolidatie

De geconsolideerde jaarrekening omvat de financiële gegevens van de organisatie en haar groepsmaatschappijen en andere rechtspersonen waarop overheersende zeggenschap kan worden uitgeoefend dan wel waarover de centrale leiding bestaat. Groepsmaatschappijen zijn deelnemingen waarin de organisatie een meerderheidsbelang heeft, of waarin op een andere wijze een beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend. Bij de bepaling of beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend, worden financiële instrumenten die potentiële stemrechten bevatten en direct kunnen worden uitgeoefend, betrokken. Participaties die worden aangehouden om ze te vervreemden, worden niet geconsolideerd.

Nieuw verworven deelnemingen worden in de consolidatie betrokken vanaf het tijdstip waarop beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend. Afgestoten deelnemingen worden in de consolidatie betrokken tot het tijdstip van beëindiging van deze invloed.

In de geconsolideerde jaarrekening zijn de onderlinge schulden, vorderingen en transacties geëlimineerd, evenals de binnen de groep gerealiseerde winsten. De groepsmaatschappijen zijn integraal geconsolideerd.

Voor een totaaloverzicht van de verbonden partijen verwijzen wij naar de specificatie van verbonden partijen op pagina 39.

Hieronder wordt volstaan met vermelding van de meegeconsolideerde meerderheidsdeelnemingen.

- HAN Holding BV 100%
- HAN Flex BV 100%

De HAN is niet hoofdelijk aansprakelijk voor de uit rechtshandelingen van de verbonden partijen voortvloeiende schulden.

Financiële instrumenten

De financiële instrumenten omvatten bij de HAN debiteuren en overige vorderingen, geldmiddelen, leningen en overige financieringsverplichtingen, crediteuren en overige te betalen posten.

Financiële instrumenten worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde, waarbij (dis)agio en de direct toerekenbare transactiekosten in de eerste opname worden meegenomen. Indien echter financiële instrumenten bij de vervolgwaardering worden gewaardeerd tegen reële waarde met verwerking van waardeveranderingen in de staat van baten en lasten, worden direct toerekenbare transactiekosten bij de eerste waardering direct verwerkt in de staat van baten en lasten.

Na de eerste opname worden financiële instrumenten op de hierna in desbetreffende grondslag beschreven manier gewaardeerd.

De reële waarde van een financieel instrument is het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen die tot een transactie bereid en van elkaar onafhankelijk zijn.

Materiële vaste activa

De gebouwen en terreinen, inventaris en apparatuur, andere vaste bedrijfsmiddelen, materiële vaste bedrijfsactiva in uitvoering en vooruitbetalingen en niet aan het proces dienstbare materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen hun kostprijs verminderd met de cumulatieve afschrijvingen en bijzondere waardeverminderingen.

De kostprijs van de genoemde activa bestaat uit de verkrijgings- of vervaardigingsprijs en overige kosten om de activa op hun plaats en in de staat te krijgen noodzakelijk voor het beoogde gebruik. De kostprijs van de activa die door de stichting in eigen beheer zijn vervaardigd, bestaat uit de aanschaffingskosten van de gebruikte grond- en hulpstoffen en de overige kosten die rechtstreeks kunnen worden toegerekend aan de vervaardiging.

Voor materiële vaste activa wordt op iedere balansdatum beoordeeld of er aanwijzingen zijn dat deze activa onderhevig zijn aan bijzondere waardeverminderingen. Als dergelijke indicaties aanwezig zijn, wordt de realiseerbare waarde van het actief geschat. De realiseerbare waarde is de hoogste van de bedrijfswaarde en de opbrengstwaarde. Als het niet mogelijk is de realiseerbare waarde te schatten voor een individueel actief, wordt de realiseerbare waarde bepaald van de kasstroom genererende eenheid waartoe het actief behoort.

Onderhoudsuitgaven worden slecht geactiveerd indien zij de gebruiksduur van het object verlengen. Ter zake van verwachte kosten van periodiek groot onderhoud aan gebouwen, installaties en dergelijke wordt een voorziening gevormd. Zie hiervoor de grondslag onder het hoofd Voorzieningen.

Investeringsubsidies worden als schuld gepresenteerd onder vooruit ontvangen investeringsubsidies. Deze gepassiveerde investeringsubsidies worden jaarlijks op systematische wijze ten gunste van het bedrijfsresultaat gebracht, met in achtname van de wijze waarop de besteding waarvoor deze subsidie is verleend zelf in de jaarrekening wordt verwerkt.

De afschrijvingen worden berekend als een percentage over de aanschafprijs volgens de lineaire methode op basis van de economische levensduur. Op terreinen, gebouwen in uitvoering en vooruitbetalingen op materiële vaste activa wordt niet afgeschreven. Afschrijving start op het moment dat een actief beschikbaar is voor het beoogde gebruik en wordt beëindigd bij buitengebruikstelling of bij desinvestering.

De volgende afschrijvingstermijnen zijn gehanteerd:

Gebouwen/niet aan het proces dienstbare activa	30 jaar
Bekabeling in en tussen de gebouwen	15 jaar
Verbouwingen en noodbouw	10 jaar
Inventarissen en apparatuur	10 jaar
Inventarissen laboratorium	20 jaar
Telefooncentrale en telefoontoestellen	8 jaar
Computers en software	4 jaar
Overige activa	3-8 jaar

Indien de bedrijfswaarde duurzaam lager is dan de aldus berekende boekwaarde, is er sprake van een bijzondere waardevermindering en wordt de afschrijvingslast voor de toekomstige perioden aangepast.

Bijzondere waardeverminderingen

Een financieel actief dat niet wordt gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs of lagere marktwaarde, wordt op iedere verslagdatum beoordeeld om te bepalen of er objectieve aanwijzingen bestaan dat het actief een bijzondere waardevermindering heeft ondergaan. Een financieel actief wordt geacht onderhevig te zijn aan een bijzondere waardevermindering indien er objectieve aanwijzingen zijn dat na de eerste opname van het actief zich een gebeurtenis heeft voorgedaan die een negatief effect heeft op de verwachte toekomstige kasstromen van dat actief en waarvan een betrouwbare schatting kan worden gemaakt.

Objectieve aanwijzingen dat financiële activa onderhevig zijn aan een bijzondere waardevermindering omvatten het niet nakomen van betalingsverplichtingen en achterstallige betalingen door een debiteur, herstructurering van een aan de stichting toekomend bedrag onder voorwaarden die de stichting anders niet zou hebben overwogen en aanwijzingen dat een debiteur of emittent failliet zal gaan.

Aanwijzingen voor bijzondere waardeverminderingen van vorderingen die door de stichting worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs worden zowel op het niveau van specifieke activa als op collectief niveau in aanmerking genomen. Van afzonderlijk belangrijke vorderingen wordt beoordeeld of deze individueel onderhevig zijn aan bijzondere waardevermindering. Van afzonderlijk belangrijke vorderingen die niet individueel onderhevig zijn gebleken aan bijzondere waardevermindering en van afzonderlijk niet belangrijke vorderingen wordt collectief beoordeeld of deze onderhevig zijn aan bijzondere waardevermindering, dit door samenvoeging van vorderingen met vergelijkbare risicokenmerken.

Een bijzonder waardeverminderingsverlies met betrekking tot een tegen geamortiseerde kostprijs gewaardeerd financieel actief wordt berekend als het verschil tussen de boekwaarde en de contante waarde van de verwachte toekomstige kasstromen. Verliezen worden opgenomen in de winst-en-verliesrekening.

Financiële vaste activa

Deelnemingen waarin invloed van betekenis op het zakelijke en financiële beleid kan worden uitgeoefend, worden gewaardeerd volgens de vermogensmutatiemethode (nettovermogenswaarde). Indien waardering tegen nettovermogenswaarde niet kan plaatsvinden doordat de hiervoor benodigde informatie niet kan worden verkregen, wordt de deelneming gewaardeerd volgens het zichtbaar eigen vermogen.

Bij de bepaling van de nettovermogenswaarde worden de waarderingsgrondslagen van de organisatie gehanteerd. Deelnemingen met een negatieve nettovermogenswaarde worden op nihil gewaardeerd. Wanneer de organisatie garant staat voor de schulden van de betreffende deelneming wordt een voorziening gevormd. Deze voorziening wordt primair ten laste van de vorderingen op deze deelneming gevormd en voor het overige onder de voorzieningen ter grootte van het aandeel in de door de deelneming geleden verliezen, dan wel voor de verwachte betalingen door de organisatie ten behoeve van deze deelneming.

Deelnemingen waarin geen invloed van betekenis wordt uitgeoefend, worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs of actuele waarde.

De overige financiële vaste activa worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs of actuele waarde.

Voorraden

Gebruiksgoederen worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs. De verkrijgingsprijs omvat de inkoopprijs en bijkomende kosten, zoals invoerrechten, transportkosten en andere kosten die direct kunnen worden toegerekend aan de verwerving van voorraden. Bij de waardering van de voorraden wordt rekening gehouden met de eventueel op balansdatum opgetreden waardeverminderingen.

Onderhanden projecten

Voor de projecten, waarbij de winst op de reeds verrichte prestaties op verantwoorde wijze kan worden bepaald, wordt de winst aan het boekjaar toegerekend naar de mate waarin de verrichte prestaties hun aandeel hebben gehad in het totaal van de voor het project te verrichten prestaties. Het stadium van voltooiing wordt bepaald aan de hand van tot de balansdatum gemaakte projectkosten in verhouding tot de geschatte totale projectkosten. Als de winst niet op verantwoorde wijze kan worden bepaald, wordt deze winst verantwoord in het boekjaar waarin het project wordt opgeleverd.

Voorzieningen voor verwachte verliezen worden genomen in de periode waarin komt vast te staan dat er sprake is van verliesgevend projecten en worden in mindering gebracht op de post onderhanden projecten. Verder zijn op de post onderhanden projecten de gedeclareerde termijnen en vooruit ontvangen betalingen in mindering gebracht. Gedeclareerde termijnen die de waardering van een individueel project overtreffen, worden als passiefpost onder de kortlopende schulden opgenomen.

Vorderingen

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Handelsvorderingen worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Voorzieningen wegens oninbaarheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering. Voorzieningen worden bepaald op basis van individuele beoordeling van de inbaarheid van de vorderingen.

Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Indien liquide middelen niet ter vrije beschikking staan, wordt hiermee rekening gehouden bij de waardering.

In vreemde valuta luidende liquide middelen worden per balansdatum in de functionele valuta omgerekend tegen de op die datum geldende wisselkoers.

Eigen vermogen

Onder het eigen vermogen worden de algemene reserves, de bestemmingsreserves en de bestemmingsfondsen gepresenteerd.

Algemene reserve

De reserve staat ter vrije beschikking van het College van Bestuur.

Bestemmingsreserves

Het College van Bestuur heeft een deel van het eigen vermogen afgezonderd voor specifieke doelen. De beperkte bestedingsmogelijkheid van de bestemmingsreserve is door het bestuur bepaald, en betreft geen verplichting. Het bestuur kan deze beperking zelf opheffen. Voorts is binnen het eigen vermogen een onderscheid gemaakt naar publieke en private middelen.

Bestemmingsfonds(en)

Bestemmingsfonds(en) betreffen middelen die zijn verkregen met een door derden aangegeven specifieke bestemming.

Voorzieningen

Onder de voorzieningen worden onderhoudsvoorziening, de personele voorzieningen en de overige voorzieningen gepresenteerd. Toevoegingen aan voorzieningen vinden plaats ten laste van de staat van baten en lasten. Uitgaven vinden rechtstreeks plaats ten laste van de voorzieningen.

Een voorziening in verband met verplichtingen als bedoeld in artikel 2:374 lid 1, eerste volzin BW, wordt uitsluitend opgenomen indien op de balansdatum aan de volgende voorwaarden wordt voldaan:

- a. De rechtspersoon heeft een verplichting (in rechte afdwingbaar of feitelijk).
- b. Het is waarschijnlijk dat voor de afwikkeling van die verplichting een uitstroom van middelen noodzakelijk is.
- c. Er kan een betrouwbare schatting worden gemaakt van de omvang van de verplichting.

Uitzondering op voorgaande voorwaarden betreft de egalisatievoorziening voor groot onderhoud.

De toevoegingen aan deze voorziening zijn bepaald op basis van het geschatte bedrag van het groot onderhoud en de periode die telkens tussen de werkzaamheden voor groot onderhoud verloopt, gebaseerd op een meerjarenonderhoudsplan.

Langlopende schulden

Schulden met een resterende looptijd van meer dan één jaar worden aangeduid als langlopend.

Het aflossingsbedrag van het lopende jaar wordt onder de kortlopende schulden opgenomen. Na eerste opname worden de schulden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs.

Kortlopende schulden

Schulden met een op balansdatum resterende looptijd van ten hoogste één jaar worden aangeduid als kortlopend.

Schulden worden bij eerste opname verwerkt tegen reële waarde. Na eerste opname worden de schulden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs.

Overlopende passiva betreffen vooruit ontvangen bedragen (waaronder geoormerkte bijdragen) en nog te betalen bedragen ter zake van lasten die aan een verstreken periode zijn toegekend.

Van bedragen die voor meerdere jaren beschikbaar zijn gesteld, wordt het nog niet bestede gedeelte op deze post aangehouden. Vrijval ten gunste van de staat van baten en lasten geschiedt naar rato van de besteding.

Het saldo van projecten uit hoofde van werk in opdracht van derden leidt tot een vordering of een schuld op de balans.

Het saldo wordt per project bepaald. Een eventueel noodzakelijke voorziening op een project uit hoofde van werk in opdracht van derden wordt in mindering gebracht op de post onderhanden projecten.

Personeelsbeloningen/pensioenen

Voor de medewerkers van de organisatie is een pensioenregeling getroffen die kwalificeert als een toegezegde pensioenregeling. Deze pensioenregeling is ondergebracht bij een bedrijfstakpensioenfonds (ABP) en wordt – overeenkomstig de in de RJ aangereikte vereenvoudiging – in de jaarrekening verwerkt als toegezegde bijdrageregeling. Dit betekent dat de over het boekjaar verschuldigde premies als kosten worden verantwoord. De risico's van loonontwikkeling, prijsindexatie en beleggingsrendement op het fondsvermogen zullen mogelijk leiden tot toekomstige aanpassingen in de jaarlijkse bijdragen aan het pensioenfonds. Deze risico's komen niet tot uitdrukking in een in de balans opgenomen voorziening.

De opbouw van pensioen gebeurt op basis van een middelloonregeling. Verder wordt op balansdatum een voorziening opgenomen voor bestaande additionele verplichtingen ten opzichte van het fonds en de werknemers, indien het waarschijnlijk is dat voor de afwikkeling van die verplichtingen een uitstroom van middelen zal plaatsvinden en de omvang van de verplichtingen betrouwbaar kan worden geschat. Het al dan niet bestaan van additionele verplichtingen wordt beoordeeld aan de hand van de uitvoeringsovereenkomst met het fonds, de pensioenovereenkomst met de werknemers en andere (expliciete of impliciete) toezeggingen aan de werknemers. De voorziening wordt gewaardeerd tegen de beste schatting van de contante waarde van de bedragen die noodzakelijk zijn om de verplichtingen op balansdatum af te wikkelen.

Opbrengstverantwoording

Algemeen

De baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop ze betrekking hebben. Winsten worden slechts genomen voor zover zij op balansdatum zijn gerealiseerd. Verliezen en risico's die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar worden in acht genomen indien zij voor het vaststellen van de jaarrekening bekend zijn geworden

Rijksbijdragen, overige overheidsbijdragen en -subsidies

Rijksbijdragen, overige overheidsbijdragen en -subsidies uit hoofde van de basisbekostiging worden in het jaar waarop de toekenning betrekking heeft volledig verwerkt als baten in de staat van baten en lasten. Indien deze opbrengsten betrekking hebben op een specifiek doel, dan worden deze naar rato van de verrichte werkzaamheden als baten verantwoord.

Collegegelden

De collegegelden worden toegerekend aan het jaar waarop zij betrekking hebben, waarbij ervan uitgegaan is dat reguliere onderwijs- en onderzoekstaken gelijkmatig over het studiejaar zijn gespreid. De vooruitontvangen bedragen (zowel kort- als langlopend) worden onder de overlopende passiva opgenomen.

Baten werk in opdracht van derden

Opbrengsten uit hoofde van werk in opdracht van derden (contractonderwijs, contractonderzoek en overige) worden in de staat van baten en lasten als baten opgenomen voor een bedrag gelijk aan de kosten indien zeker is dat deze kosten declarabel zijn. Onder projectopbrengsten wordt verstaan de in het contract overeengekomen opbrengsten, vermeerderd met eventuele opbrengsten op grond van meer en minder werken, claims en vergoedingen, indien en zover het waarschijnlijk is dat de opbrengsten worden gerealiseerd en de opbrengsten betrouwbaar kunnen worden bepaald. De projectopbrengsten worden bepaald op de reële waarde van de tegenprestaties die is of zal worden ontvangen. Een eventueel positief resultaat wordt genomen naar rato van het stadium van voltooiing van het project op verslagdatum (de zogeheten percentage of completion-methode). Het stadium van voltooiing wordt bepaald aan de hand van tot de balansdatum gemaakte projectkosten in verhouding tot de geschatte totale projectkosten. Een eventueel verwacht negatief resultaat wordt in mindering gebracht op de baten en de onderhanden werk posities.

Overige baten

Overige baten worden toegerekend aan het boekjaar waarop ze betrekking hebben. De overige baten bestaan uit opbrengsten uit verhuur onroerende zaken, detachering personeel, minoren, bijdrage studenten/personeel en overige baten.

Aandeel in het resultaat van organisaties waarin wordt deelgenomen

Het aandeel in het resultaat van organisaties waarin wordt deelgenomen omvat het aandeel van de groep in de resultaten van deze deelnemingen. Resultaten op transacties, waarbij overdracht van activa en passiva tussen de groep en de niet-geconsolideerde deelnemingen en tussen niet-geconsolideerde deelnemingen onderling heeft plaatsgevonden, zijn niet verwerkt voor zover deze als niet gerealiseerd kunnen worden beschouwd.

De resultaten van deelnemingen die gedurende het boekjaar zijn verworven of afgestoten worden vanaf het verwervingsmoment respectievelijk tot het moment van afstoting verwerkt in het resultaat van de groep.

Leasing

De organisatie kan financiële en operationele leasecontracten afsluiten. Een leaseovereenkomst waarbij de voor- en nadelen verbonden aan het eigendom van het leaseobject geheel of nagenoeg geheel door de lessee worden gedragen, wordt aangemerkt als een financiële lease. Alle andere leaseovereenkomsten classificeren als operationele leases. Bij de leaseclassificatie is de economische realiteit van de transactie bepalend en niet zozeer de juridische vorm.

Als de organisatie optreedt als lessee in een operationele lease, wordt het leaseobject niet geactiveerd. Leasebetalingen inzake de operationele lease worden lineair over de leaseperiode ten laste van de staat van baten en lasten gebracht.

Als de organisatie optreedt als lessor in een operationele lease, wordt het actief als leaseobject verwerkt in de balans overeenkomstig de aard van dat actief. De grondslagen voor de waardering van de geleasede activa zijn beschreven in de paragraaf 'Materiële vaste activa'.

De leasebaten (exclusief vergoeding voor dienstverlening, zoals verzekering en onderhoud) als bestanddeel van de leasebetalingen worden op tijdsevenredige basis verwerkt over de leaseperiode. Initiële directe kosten, niet zijnde verkoopkosten, die gemaakt worden om opbrengsten te genereren uit operationele leases worden direct ten laste van de exploitatierekening gebracht.

Rentebaten en rentelasten

Rentebaten en -lasten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende activa en passiva. Eventuele winsten of verliezen worden verantwoord onder de financiële baten en lasten.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode.

B5 Toelichting op de onderscheiden posten van de geconsolideerde balans

Vaste activa

1.1 Materiële vaste activa

Het verloop van de materiële vaste activa kan als volgt worden weergegeven:

(x € 1.000)	Verkrijgings- prijs 31-12-2015	Afschrijvingen t/m 31-12-2015	Boekwaarde 31-12-2015	Investerings 2016	Aanschafwaar- de desinveste- ringen 2016	Afgeschreven desinvesterin- gen 2016	Afschrijvingen 2016	Verkrijgings- prijs 31-12-2016	Afschrijvingen t/m 31-12-2016	Boekwaarde 31-12-2016
1.1.1 Gebouwen	229.971	73.120	156.851	3.161	- 6.272	- 2.984	9.089	226.860	79.225	147.635
1.1.2 Terreinen	13.308	-	13.308	-	-	-	-	13.308	-	13.308
1.1.3 Inventaris en apparatuur	58.747	35.602	23.145	4.184	- 5.564	- 5.476	4.593	57.367	34.719	22.648
1.1.4 In uitvoering en vooruitbetalingen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1.1.5 Niet aan het proces dienstbare MVA	5.916	2.806	3.110	-	-	-	186	5.916	2.992	2.924
Totaal	307.942	111.528	196.414	7.345	-11.836	- 8.460	13.868	303.451	116.936	186.515

Niet aan het proces dienstbare materiële vaste activa betreffen twee gebouwen welke de HAN aan derden verhuurt. Het betreft gebouwen en terreinen aan de Beverweerdlaan 3 te Arnhem en de Groenewoudseweg 1 te Nijmegen (tijdelijk verhuurd tot november 2016). Deze bezittingen waren in 2016 niet dienstbaar aan het onderwijsproces en worden daarom separaat in de jaarrekening gepresenteerd.

De historische aanschafwaarde van de volledige afgeschreven materiële vaste activa in gebruik bedraagt per 31 december 2016 € 23,7 miljoen en was per 31 december 2015 € 23,7 miljoen.

De WOZ-waarde van de gebouwen en terreinen is € 175 miljoen (peildatum 1 januari 2016).

De herbouwwaarde van de bedrijfsgebouwen en terreinen is, in juni 2013 door onafhankelijke taxateurs, getaxeerd op € 246 miljoen.

De verzekerde waarde van de gebouwen is € 307 miljoen (peildatum 1 januari 2016).

De getaxeerde herbouwwaarde (€ 246 miljoen) wijkt af van de verzekerde waarde (€ 307 miljoen) doordat de nieuwbouw voor de Faculteit Educatie (investering € 40 miljoen), welke in 2014 in gebruik is genomen, nog niet getaxeerd is en derhalve niet in de getaxeerde herbouwwaarde is opgenomen.

Vlottende activa

1.2 Voorraden

(x € 1.000)	31 december 2016	31 december 2015
Gebruiksgoederen	77	87

Dit betreft de voorraden van de campuswinkels. Er is geen sprake van een voorziening voor incurante voorraad.

1.3 Vorderingen

(x € 1.000)	31 december 2016	31 december 2015
Debiteuren	2.858	2.310
OCW/EZ	31	
Studenten	525	
Waardering onderhanden projecten	1.485	871
<i>Overlopende activa</i>		
Vooruitbetaalde kosten	4.828	2.131
Verstreckte voorschotten	20	52
Overige	2.006	1.422
Totaal overlopende activa	6.854	3.605
Voorziening wegens oninbaarheid vorderingen	-	
Totaal vorderingen	11.753	6.786

De vorderingen hebben een looptijd korter dan één jaar. Onder de vooruitbetaalde kosten is een vordering op een verhuurder opgenomen als vooruitbetaalde huur van € 3,2 miljoen.

Het saldo met betrekking tot de onderhanden projecten is als volgt opgebouwd:

(x € 1.000)	31 december 2016	31 december 2015
Gerealiseerde projectkosten en toegerekende winsten	7.174	6.663
Gefactureerde termijnen	-5.682	-5.762
Voorziening te verwachten verliezen	-7	-30
Totaal	1.485	871

Er is geen sprake van ingehouden bedragen op betalingen van termijnfacturen.

1.4 Liquide middelen

(x € 1.000)	31 december 2016	31 december 2015
Kasmiddelen	7	19
Tegoeden op bankrekeningen	3.428	3.352
Schatkistbankieren	25.523	23.264
Totaal	28.958	26.635

Een bedrag van € 0,6 miljoen is geblokkeerd in verband met een uitstaande bankgarantie.

De overige liquide middelen ter waarde van € 28,4 miljoen staan ter vrije beschikking. De rente is gebaseerd op EONIA fixing rate.

De HAN beschikt over een kredietfaciliteit bij het ministerie van Financiën van € 20 miljoen. De HAN maakt ultimo 2016 geen gebruik van deze faciliteit.

2.1 Eigen Vermogen

Eigen Vermogen

(x € 1.000)	Saldo per 31-12-2016	Resultaat 2016	Mutaties 2016	Saldo per 31-12-2015	Resultaat 2015	Mutaties 2015	Saldo per 31-12-2014
Algemene reserve							
Algemene reserve	77.997	- 8.856		86.853	-4.135		90.988
Publieke bestemmingsreserves							
Bestemmingsreserve HMP publiek	498	34		464	137		327
Private bestemmingsreserves							
EV geconsolideerde BV's	618	74		544	69		475
Bestemmingsreserve derde geldstroom	2.035	282		1.753	37		1.716
Bestemmingsreserve HMP privaat	60	7		53	70		-17
Totaal Eigen Vermogen	81.208	- 8.459		89.667	-3.822	-	93.489

Overzicht van het totaalresultaat van de instelling

(x € 1.000)	31 december 2016	31 december 2015
Geconsolideerd nettoresultaat toekomend aan de instelling	- 8.459	-3.822
Totaal van de rechtstreekse mutaties in het eigen vermogen van de instelling	-	-
Totaalresultaat van de instelling	- 8.459	-3.822

Voorgesteld wordt het nettoresultaat 2016 als volgt te bestemmen:

a. Ten gunste van algemene reserve	-8.856
b. Ten gunste van overige bestemmingsreserve HMP publiek	34
c. Ten gunste van bestemmingsreserve EV geconsolideerde BV's	74
d. Ten gunste van bestemmingsreserve derde geldstroom	282
e. Ten gunste van overige bestemmingsreserve HMP privaat	7
	-8.459

Vooruitlopende op de goedkeuring van de jaarrekening door de Raad van Toezicht is dit voorstel tot bestemming van het resultaat reeds in de jaarrekening 2016 verwerkt.

Algemene reserve

De algemene reserve wordt gevormd uit de resultaten behaald uit (publieke) onderwijsactiviteiten.

Bestemmingsreserve HMP (publiek)

Bestemmingsreserve

Deze reserve wordt gevormd uit het resultaat behaald uit publieke activiteiten van HAN Masterprogramma's (HMP). Dit betreft bekostigde masteropleidingen.

Bestemmingsreserve (privaat)

EV geconsolideerde BV's

Deze reserve wordt gevormd uit de resultaten die behaald zijn door HAN Holding BV en HAN Flex BV. Voor een toelichting wordt verwezen naar de toelichting op de enkelvoudige jaarrekening.

Bestemmingsreserve derde geldstroom

Deze reserve wordt gevormd uit de resultaten behaald uit private activiteiten, zijnde specifieke contractonderwijs- en contractonderzoek en studentenhuysvesting, niet betreffende HAN Masterprogramma's.

Bestemmingsreserve HMP

Deze reserve wordt gevormd uit het bestemde resultaat behaald uit private activiteiten van HAN Masterprogramma's. Dit betreft de niet bekostigde masteropleidingen.

2.2 Voorzieningen

Het verloop van de voorzieningen kan als volgt worden weergegeven:

Voorzieningen

(x € 1.000)	Saldo	Mutaties 2016			Saldo	Onderverdeling saldo		
	31-12-2015	Dotaties	Onttrekkingen	Vrijval	31-12-2016	< 1 jaar	1-5 jaar	> 5 jaar
Overige voorzieningen								
Groot onderhoud	10.081	2.545	340	-	12.286	3.535	5.140	3.611
Afstudeerfonds	150		41		109	24	81	4
	10.231	2.545	381	-	12.395	3.559	5.221	3.615
Personeelsvoorzieningen								
WW/BW	3.990	2.278	1.039	1.428	3.801	1.485	1.971	345
Jubileumuitkering	1.995	457	134	-	2.318	157	559	1.602
WAO/WIA	1.261	1.457	123	451	2.144	349	1.135	660
Werktijdvermindering senioren	684	2.515	344	66	2.789	461	2.328	-
Sociaal beleid	-	2.160	-	-	2.160	1.083	1.056	21
	7.930	8.867	1.640	1.945	13.212	3.535	7.049	2.628
Totaal voorzieningen	18.161	11.412	2.021	1.945	25.607	7.094	12.270	6.243

Overige voorzieningen

Voorziening groot onderhoud

De voorziening wordt gevormd voor verwachte kosten voor periodiek groot onderhoud aan panden, installaties en dergelijke op basis van het geschatte bedrag van het eigenaarsonderhoud in het meerjarenonderhoudsplan en de periode tussen de werkzaamheden groot onderhoud. De uitgaven van groot onderhoud worden verwerkt ten laste van de onderhoudsvoorziening voor zover deze is gevormd door de beoogde kosten. Indien de kosten van groot onderhoud uitgaan boven de boekwaarde van de voor het desbetreffende actief aangehouden voorziening, worden de (meer)kosten verwerkt in de winst- en-verliesrekening. De voorziening voor onderhoudskosten is overwegend langlopend van karakter. De voorziening wordt niet verdisconteerd.

Afstudeerfonds

De voorziening afstudeerfonds heeft tot doel om studenten die door omstandigheden een financiële bijdrage nodig hebben een gift te verstrekken. De voorziening is in het verleden gevormd, er vinden geen dotaties meer plaats en de giften worden ten laste van de voorziening gebracht totdat de voorziening verbruikt is. De voorziening is niet verdisconteerd.

Personeelsvoorzieningen

Voorziening WW/BW

De voorziening wordt gevormd om claims uit hoofde van uitkeringen na ontslag af te dekken. Met ingang van 2007 is de HAN, evenals andere hogescholen, eigenrisicodragers voor de gehele werkloosheidsuitkering. Voor het bovenwettelijke gedeelte was dit al zo. Deze voorziening is bepaald op basis van de verwachte toekomstige uitkeringen conform de opgave van de uitkeringsinstanties (UWV en Loyalis). De voorziening is contant gemaakt tegen 1,0%.

Voorziening jubileumuitkering

Deze voorziening is gevormd ten behoeve van toekomstige jubileumuitkeringen.

De voorziening betreft het geschatte bedrag van de in de toekomst uit te keren jubileumuitkeringen.

De berekening is gebaseerd op het aantal pensioenjaren conform opgave van ABP, blijfkans en leeftijd, waarbij de waarde contant is gemaakt tegen 1,0%.

Voorziening eigen-risicodragerschap WAO/ Voorziening eigen-risicodragerschap WIA

De HAN is eigenrisicodragers voor de WAO/WIA. Dit betekent dat de kosten van de arbeidsongeschiktheidsuitkering voor tien jaar ten laste komen van de HAN. Om deze reden vormt de HAN een voorziening voor medewerkers die zijn ingestroomd in de WAO/WIA tegen de nominale verplichting zoals opgegeven door de uitkeringsinstanties (UWV en Loyalis) en medewerkers die langer dan één jaar ziek zijn en waarvan de arbo-arts inschat dat de kans dat zij instromen in de WIA groter is dan 50 procent.

De berekening is voor de eerste 38 maanden gebaseerd op de verwachte loongerelateerde uitkering, waarbij rekening is gehouden met de restverdien capaciteit. Na 38 maanden is gerekend met 70% van het minimumloon. De voorziening is contant gemaakt tegen 1,0%.

Voorziening werktijdvermindering senioren

Met ingang van 1 januari 2015 kan een werknemer die de AOW-gerechtigde leeftijd min tien jaar heeft bereikt kiezen voor de mogelijkheid om zijn/haar werktijd, gedurende een periode van maximaal vijf jaar, te verminderen met maximaal 20%. Voor de werknemers die gebruikmaken van deze regeling zijn de kosten voor de volledige periode in de voorziening opgenomen. Voor werknemers die tussen nu en vijf jaar in aanmerking komen voor deze regeling is een inschatting gemaakt van de toekomstige instroom; voor deze toekomstige instroom wordt de voorziening in vijf jaar opgebouwd. Bij de berekening van de voorziening is uitgegaan van de werkelijke loonkosten van de deelnemers en de resterende werktijd. De blijfkans van betrokken werknemers wordt ingeschat op 100% aangezien het oudere werknemers betreft en de sterftkans wordt op nihil gesteld. De voorziening is contant gemaakt tegen 1,0%.

Voorziening sociaal beleid

De voorziening sociaal beleid is gevormd op basis van individuele afspraken gemaakt met medewerkers van de HAN in het kader van het beëindigen van het dienstverband of verminderen van de werktijd. In de voorziening zijn enkel de individuele afspraken opgenomen waarvoor de HAN zich aantoonbaar onvoorwaardelijk heeft verbonden, maar die wel een schattingselement bevatten. De voorziening is contant gemaakt tegen 1,0%.

De voorzieningen zijn verdisconteerd op basis van de vijftienjarige marktrente.

2.3 Langlopende schulden

(x € 1.000)	Bedrag lening 31-12-2015	Aangegane leningen 2016	Aflossing 2016	Saldo 31-12-2016	Looptijd > 1 jaar	Looptijd > 5 jaar	Renteper- centage %	Resterende looptijd in jaren
<i>Kredietinstellingen</i>								
Gemeente Arnhem (totale schuld)	9.529	-	1.106	8.423	7.294	2.534	2,12	7
<i>Ministerie van Financiën</i>								
Ministerie van Financiën (totale schuld)	47.667	-	1.833	45.834	44.000	36.667	3,09	25
Totaal schuld lening	57.196	-	2.939	54.257	51.294	39.201		

Kredietinstellingen

Hypothecaire lening gemeente Arnhem

Dit betreft een ultimo 1993 opgenomen hypothecaire lening met een looptijd van 30 jaar (annuïtair). De vaste rente bedraagt 2,12% tot 31 december 2023 (einde contract). Als zekerheid is verstrekt aan de gemeente Arnhem een eerste hypotheek tot € 23 miljoen op het pand Ruitenberglaan 27 in Arnhem. Het kortlopende gedeelte van de aflossingsverplichting is onder kortlopende schulden opgenomen.

Lening ministerie van Financiën

In 2010 is de HAN een lening aangegaan bij het ministerie van Financiën met een looptijd van 30 jaar. De lening bedroeg bij aanvang in totaal € 55 miljoen. De jaarlijkse vaste rente bedraagt 3,09% tot 2 juli 2020.

Als zekerheid voor de lening is aan het ministerie van Financiën een eerste hypotheek verstrekt op de Nijmeegse panden van de HAN. Het kortlopend deel van de aflossingsverplichting is onder kortlopende schulden opgenomen. De lening kan vervroegd afgelost worden, waarbij het verschil in contante waarde van het restant van de lening op basis van de dan geldende rente en de afgesproken rente aan het ministerie van Financiën moet worden betaald. De HAN heeft geen intentie deze lening versneld af te lossen.

2.4 Kortlopende schulden

De kortlopende schulden worden als volgt gespecificeerd:

(x € 1.000)	31 december 2016		31 december 2015	
Kredietinstellingen		2.962		2.939
Vooruitgefactureerde en -ontvangen				
termijnen projecten		4.464		4.645
Crediteuren		8.371		9.038
Belastingen en premies sociale verzekeringen		10.880		10.014
Schulden ter zake van pensioenen		2.350		2.352
Overlopende passiva:				
Vooruitontvangen collegegelden	21.450		18.472	
Niet geormerkte subsidies OCW	559		1.002	
Vooruitontvangen investeringssubsidies	97		115	
Vooruitontvangen bedragen	2.769		2.568	
Vakantiegeld en vakantiedagen	8.380		7.504	
Te betalen interest	712		736	
Overige overlopende passiva	6.200		8.452	
Totaal overlopende passiva		40.167		38.849
Totaal kortlopende schulden		69.194		67.837

De kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan één jaar tenzij specifiek benoemd. De overige overlopende passiva bevat onder andere vooruitontvangen subsidiegelden van € 1,8 miljoen (2015: € 2,3 miljoen) en een verplichting sociaal beleid van € 0,7 miljoen (2015: € 1,4 miljoen). Van de verplichting sociaal beleid heeft € 0,4 miljoen een looptijd langer dan een jaar, maar korter dan vijf jaar.

Het saldo van de vooruitgefactureerde termijnen Onderhanden Werk is als volgt opgebouwd:

(x € 1.000)	31 december 2016		31 december 2015	
Gefactureerde termijnen		14.596		14.549
Gerealiseerde projectkosten en toegerekende winsten		-10.162		-9.982
Voorziening te verwachten verliezen		30		78
Totaal		4.464		4.645

Verantwoording subsidies OCW

(bedragen in euro's)

G1 Verantwoording van subsidies zonder verrekeningsclausule

Omschrijving	Toewijzing Kenmerk	Datum	Bedrag van toewijzing	Ontvangen t/m 2016	De activiteiten zijn ultimo 2016 conform de subsidiebeschikking geheel uitgevoerd en afgerond
Lerarenbeurs LB LBH5	2015/683440-1		1.404.195	1.404.195	J
Lerarenbeurs LB LBH6	2016/740832-1		847.769	847.769	N
Educatieve minor BERO EMI3	547291-1	12-12-2013	150.000	150.000	J
Totaal			2.401.964	2.401.964	

G2 Verantwoording subsidies met verrekeningsclausule

Doorlopend tot in een volgend verslagjaar

Omschrijving	Toewijzing kenmerk	Toewijzing Datum	Bedrag van toewijzing	Saldo 01-01-2016	Ontvangen t/m 2016	Lasten in 2016	Totale kosten 31-12-2016	Saldo nog te besteden 31-12-2016
Flexibel hoger onderwijs voor volwassenen	874833	03-02-2016	2.000.000	0	996.000	996.000	996.000	0

Financiële instrumenten

Algemeen

De HAN maakt in de normale bedrijfsuitoefening gebruik van financiële instrumenten die de HAN blootstelt aan markt- en/of kredietrisico's. Deze financiële instrumenten betreffen posten die in de balans zijn opgenomen, zoals vorderingen en schulden.

Kredietrisico

De stichting loopt kredietrisico over debiteuren en overige vorderingen. Het maximale kredietrisico bedraagt € 11,8 miljoen. De hoogste vordering bedraagt € 3,2 miljoen. Met deze tegenpartij bestaat een lange relatie; zij hebben altijd tijdig aan hun betalingsverplichtingen voldaan. Het overige kredietrisico is niet geconcentreerd bij één of enkele partijen. De HAN hanteert procedures en gedragsrichtlijnen om de omvang van het kredietrisico bij tegenpartijen te beperken. Daarnaast handelt de HAN niet in financiële instrumenten en past ook geen afgeleide financiële instrumenten (derivaten) toe.

Renterisico

Het renterisico is beperkt tot eventuele veranderingen in de marktwaarde van opgenomen leningen. De HAN heeft twee langlopende leningen uitstaan.

De rentevaste periode van de lening van de gemeente Arnhem loopt tot 31 december 2023 (einde contract) en bedraagt 2,12%. De rentevaste periode van de lening van het ministerie van Financiën loopt tot juli 2020. De interest bedraagt tot die tijd 3,09% per jaar.

Liquiditeitsrisico

De stichting bewaakt de liquiditeitspositie, zoals beschreven in het treasurystatuut van de stichting. Door middel van opvolgende liquiditeitsbegrotingen ziet het management erop toe dat voor de stichting steeds voldoende liquiditeiten beschikbaar zijn om aan de verplichtingen te kunnen voldoen.

Reële waarde

De reële waarde van de in de balans opgenomen financiële instrumenten, verantwoord onder de liquide middelen, vorderingen en kortlopende schulden, benadert de boekwaarde daarvan. De reële waarde van de langlopende schulden wijkt minder dan 5% af van de huidige boekwaarde. De huidige marktrente is lager dan ten tijde van het vaststellen van de rentevaste periode op de langlopende schulden.

B6 Niet in de balans opgenomen verplichtingen en vorderingen

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

De HAN is de volgende meerjarige financiële verplichtingen aangegaan:

(x € 1.000)	< 1 jaar	1-5 jaar	> 5 jaar	Totaal
Omschrijving				
Huurkosten	2.718	3.199	0	5.917
Leasekosten vervoersmiddelen	169	243	0	412
Drukwerk	308	515	0	823
Schoonmaak	1.616	205	0	1.821
Systemen	770	1.540	0	2.310
Externe diensten divers	310	47	0	357
	5.891	5.749	0	11.640

De huurkosten zijn als volgt opgebouwd:

(x € 1.000)	< 1 jaar	1-5 jaar	> 5 jaar	Totaal
Papendallaan 52	317	814	0	1.131
Heijendaalseweg 141	612	314	0	926
Prof. Molkenboerstraat	376	225	0	601
Berg en Dalseweg 81	279	0	0	279
Philips van Leydenlaan	327	971	0	1.298
Heijendaalseweg 121	167	0	0	167
Heijendaalseweg 98	215	678	0	893
Weurtseweg 150	46	71	0	117
Hatertseweg 23	16	26	0	42
Vossenlaan 44	79	0	0	79
Bruningweg 2-a	34	0	0	34
Universitair Sportcentrum	250	100	0	350
	2.718	3.199	0	5.917

Per 31 december 2016 heeft de HAN ten behoeve van de huur van de Berg en Dalseweg een bankgarantie verstrekt van € 0,1 miljoen en ten behoeve van de HANCard van € 0,5 miljoen.

In juni 2016 heeft de HAN een intentieovereenkomst getekend voor de huur van de nieuwbouw aan de Heyendaalseweg 141 met ingang van juli 2017. De minimale huurperiode bedraagt 15 jaar.

Na balansdatum is op 17 februari 2017 door drie HAN-studenten van de bachelor Medische Hulpverlening (MHV) een dagvaarding betekend in verband met opgelopen studievertraging. De duur en de uitkomst van een gerechtelijke procedure is onbekend.

Niet uit de balans blijvend actief

De huuropbrengsten zijn als volgt opgebouwd:

(x € 1.000)	< 1 jaar	1-5 jaar	> 5 jaar	Totaal
Huurcontract Beverweerdlaan	173	711	459	1.343

B7 Toelichting op de onderscheiden posten van de geconsolideerde exploitatierekening

Baten

3.1 Rijksbijdragen OCW

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Normatieve Rijksbijdrage OCW			
Normatieve Rijksbijdrage OCW	201.680	203.043	198.133
Overige subsidies OCW			
Geormerkte subsidies	996	36	-
Niet geormerkte subsidies	1.322	591	1.222
Totaal overige subsidies	2.318	627	1.222
Totaal Rijksbijdragen	203.998	203.670	199.355

De rijksbijdrage stijgt ten opzichte van 2015 met € 4,6 miljoen. Dit wordt grotendeels veroorzaakt door hogere normatieve rijksbijdrage ten gevolge van een hoger aantal bekostigde studenten dan in 2015. De daling van de normatieve rijksbijdrage ten opzichte van de begroting 2016 is het saldo van hogere rijksbijdrage ter compensatie van de CAO-loonstijging en een verlaging door een lager aantal studenten op landelijk niveau dan in de referentieraming is aangenomen.

Voor het experiment Werken en leren is een geormerkte subsidie ontvangen die niet begroot was.

3.2 Overige overheidsbijdrage

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Overige overheidsbijdrage	3.340	3.810	3.867

Vanuit het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is er een Rijksbijdrage ontvangen van € 3,2 miljoen, dit zijn de subsidie PA (€ 1,4 miljoen) en subsidie ANP (€ 1,8 miljoen). Daarnaast is er van het ministerie van Economische Zaken een subsidie voor het Automotive Center of Expertise (ACE) ontvangen (€ 0,1 miljoen).

3.3 Collegegelden

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Collegegeld sector hbo	64.563	63.680	61.852

De collegegelden stijgen ten opzichte van de begroting en 2015 als gevolg van een stijging van het aantal studenten en hoger (wettelijk) collegegeld.

3.4 Baten werk in opdracht van derden

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Contractonderwijs	9.970	9.830	9.267
Contractonderzoek	6.977	7.221	5.682
Overige (o.a. maatwerk, advies)	6.528	5.921	5.014
Totaal baten	23.475	22.972	19.963

De post Contractonderzoek is als volgt opgebouwd:

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Internationale organisaties	66	217	145
Nationale overheden	5.172	5.137	4.237
NWO	367	275	44
Overige non-profit organisaties	876	360	829
Bedrijven	496	1.232	427
Totaal contractonderzoek	6.977	7.221	5.682

De subsidies voor contractonderzoek hebben een incidenteel karakter. Deze subsidies worden op basis van projectplannen aangevraagd en toegekend. Daar waar projecten afgerond zijn, is de subsidie volledig toegekend. Voor de lopende projecten gebeurt dit na afronding.

3.5 Overige baten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Verhuur onroerende zaken	1.357	1.143	1.392
Detachering personeel	690	613	516
Schenking en sponsoring	4	9	2
Studentenbijdragen	4.041	2.984	2.867
Overige	3.033	4.427	4.558
Totaal	9.125	9.176	9.335

De overige baten liggen in lijn met de begroting en 2015. De studentenbijdragen stijgen met € 1,2 miljoen doordat er meer studenten van andere hogescholen een minor volgen bij de HAN. Aan de daling van de overige overige baten met € 1,5 miljoen liggen diverse oorzaken ten grondslag die individueel niet materieel zijn.

4.1 Personele lasten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Lonen en salarissen	167.183	164.621	156.597
Sociale lasten	20.733	19.485	18.612
Pensioenpremies	20.292	21.645	20.123
Lasten eigen personeel	208.208	205.751	195.332
Overige personele lasten:			
Dotaties personele voorzieningen	6.922	3.238	2.259
Uitzendkrachten	21.151	18.119	21.268
Overige personele lasten	11.973	14.515	12.777
Subtotaal overige personele lasten	40.046	35.872	36.304
-/- Uitkeringen	-1.339	-673	-1.427
Totaal personele lasten	246.915	240.950	230.209

De personele lasten stijgen ten opzichte van 2015, hoofdzakelijk door de loonsverhoging in overeenstemming met de CAO, de stijging in het aantal fte's en de dotaties aan personele voorzieningen.

De medewerkers van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen hebben een pensioenregeling die is ondergebracht bij het pensioenfonds ABP. Deze pensioenregeling betreft een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. Indexatie (aanpassing met prijsstijging) van de toegekende aanspraken en rechten vindt uitsluitend plaats indien en voor zover de middelen van het pensioenfonds daartoe ruimte laten en het pensioenfonds daartoe heeft besloten. Indien de omstandigheden bij het pensioenfonds daar aanleiding toe geven, kan het bestuur besluiten tot het korten van aanspraken. De dekkingsgraad (marktwaarde van de beleggingen uitgedrukt in een percentage van de voorziening pensioenverplichtingen volgens de grondslagen van De Nederlandsche Bank) van het fonds per 31 december 2016 was 96,6% en lag daarmee 31,4% onder de minimale vereiste grens van 128,0%.

Als de financiële situatie zich ontwikkelt zoals verwacht op basis van het huidige herstelplan hoeven er geen drastische maatregelen te worden genomen de komende jaren. De pensioenen hoeven niet worden te verlaagd, maar dat is sterk afhankelijk van de economische ontwikkelingen. Als het de komende vijf jaar economisch slechter gaat, is de kans op verlaging heel reëel. Eind maart 2016 heeft het ABP een herstelplan ingediend waarin is berekend hoe het ABP de financiële situatie in elf jaar tijd kan herstellen. In het herstelplan zijn de elementen benoemd die van invloed zijn op de financiële situatie van het ABP, zoals de hoogte van de premie, de uitkering van de pensioenen, verhoging of verlaging van de pensioenen, de hoogte van de rente en het verwachte rendement. Deze zijn tot en met 2026 berekend. Uit berekeningen komt naar voren dat de financiële situatie eind 2026 voldoende is. Zolang de huidige financiële situatie onvoldoende blijft, moet het ABP ieder jaar een nieuw herstelplan opstellen en indienen bij DNB.

Aantal fte's

	Stand aantal fte's per 31-12		Gemiddeld aantal fte's	
	2016	2015	2016	2015
Onderwijspersoneel	1.843	1.785	1.819	1.711
Onderwijsbeheerpersoneel	920	896	927	906
Management	76	78	75	80
Totaal	2.839	2.759	2.821	2.697

Het aandeel van tijdelijke aanstellingen is met 20,4% nagenoeg gelijk aan het aandeel in 2015 (21,5%). Zowel in 2015 als in 2016 waren er geen medewerkers werkzaam buiten Nederland.

Bezoldiging College van Bestuur 2016

Functie	Voorzitters-clausule van toepassing	Naam	Ingangsdatum dienstverband	Einddatum dienstverband	Omvang dienstverband	Beloning	Belastbare vaste en variabele onkostenvergoedingen	Voorzieningen beloning betaalbaar op termijn	Uitkeringen wegens beëindiging van het dienstverband	Motivatie overschrijding van de norm
Voorzitter College van Bestuur	J	C.P. Boele*	01-12-2012	n.v.t.	1,0	€ 182.259	€ 0	€ 16.005	€ 0	n.v.t.
Lid College van Bestuur	N	D.M. de Jong	01-11-2014	n.v.t.	0,8	€ 130.538	€ 0	€ 12.484	€ 0	n.v.t.
Lid College van Bestuur	N	F.H.J. Stöteler	01-08-1991	n.v.t.	1,0	€ 162.979	€ 0	€ 15.574	€ 0	n.v.t.

* Op de bezoldiging van de heer Boele is het overgangsrecht WNT 2 van toepassing, wat betekent dat de bestaande bezoldigingsafspraken gemaakt voor 1 januari 2013 gedurende het bestaan van het dienstverband (tot 1 december 2016) gerespecteerd zullen blijven.

Bezoldiging College van Bestuur 2015

Functie	Voorzitters-clausule van toepassing	Naam	Ingangsdatum dienstverband	Einddatum dienstverband	Omvang dienstverband	Beloning	Belastbare vaste en variabele onkostenvergoedingen	Voorzieningen beloning betaalbaar op termijn	Uitkeringen wegens beëindiging van het dienstverband	Motivatie overschrijding van de norm
Voorzitter College van Bestuur	J	C.P. Boele*	01-12-2012	n.v.t.	1,0	€ 183.141	€ 0	€ 16.764	€ 0	n.v.t.
Lid College van Bestuur	N	D.M. de Jong	01-11-2014	n.v.t.	0,8	€ 125.451	€ 0	€ 12.811	€ 0	n.v.t.
Lid College van Bestuur	N	F.H.J. Stöteler	01-01-2014	n.v.t.	1,0	€ 161.614	€ 0	€ 15.857	€ 0	n.v.t.

* Op de bezoldiging van de heer Boele is het overgangsrecht WNT 2 van toepassing, wat betekent dat de bestaande bezoldigingsafspraken gemaakt voor 1 januari 2013 gedurende het bestaan van het dienstverband (tot 1 december 2016) gerespecteerd zullen blijven.

Overzicht vergoeding Raad van Toezicht

Naam	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015	Aanvang functie	Einde functie
(x € 1)					
Hillebrand R.L.M (voorzitter)	12.446	14.600	12.098	01-04-2012	31-03-2020
Krijger, C.C. (lid)	9.721	11.400	9.452	01-01-2009	31-12-2016
Maassen van den Brink, H. (lid)	9.721	11.400	9.452	01-01-2009	31-12-2016
Hanselaar, A.G.J.M. (lid)	9.721	11.400	9.452	01-12-2011	30-11-2019
Steeghs, H.P.M.G. (lid)	9.721	11.400	9.452	01-06-2010	31-05-2018
Hooymans, C.M. (lid)	4.861	-		01-06-2016	30-05-2020
Ter Huurne, B.B. (lid)	4.861	-		01-07-2016	30-06-2020
Blom, C.W.P.M. (lid)	1.620	11.400	9.452	01-04-2008	01-04-2016
Totaal	62.672	71.600	59.358		

4.2 Afschrijvingen

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Afschrijvingen op materiële vaste activa	13.868	14.407	12.800
Totaal	13.868	14.407	12.800

4.3 Huisvestingslasten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Huur	4.146	3.928	4.127
Verzekeringen	229	235	206
Onderhoud	2.255	2.030	2.177
Energie en water	2.097	2.460	2.344
Schoonmaakkosten	2.918	2.832	2.839
Heffingen	1.653	1.800	1.749
Dotatie onderhoudsvoorziening	2.545	2.142	2.044
Overige	1.009	1.355	2.134
Totaal	16.852	16.782	17.620

De huisvestingslasten liggen in lijn met de begroting en zijn € 0,8 miljoen lager dan in 2015. Dit wordt met name veroorzaakt door een eenmalig boekverlies in 2015 op nog niet volledig afgeschreven activa in verband met verbouwingen van € 0,8 miljoen.

4.4 Overige lasten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Administratie- en beheerslasten	14.531	15.549	14.992
Inventaris en apparatuur	2.546	2.305	3.973
Leer- en hulpmiddelen	11.819	11.354	11.660
Dotatie overige voorzieningen			
Overige	4.780	10.464	5.224
Totaal	33.676	39.672	35.849

De overige lasten zijn € 6,0 miljoen lager dan begroot en € 2,2 miljoen lager dan werkelijk 2015. Door de afname van beschikbare middelen richting 2017 is medio 2016 ingezet op een groter kostenbewustzijn en het medio 2016 ingezette beleid om te besparen op de beleidskosten om andere tegenvallers in de begroting op te kunnen vangen. Dit heeft over 2016 geleid tot een daling van de overige instellingslasten.

4.5 Transacties met verbonden partijen

Van transacties met verbonden partijen is sprake wanneer een relatie bestaat tussen de stichting en een natuurlijk persoon of entiteit die verbonden is met de stichting. Dit betreffen onder meer de relaties tussen de stichting en haar deelnemingen, de aandeelhouders, de bestuurders en de functionarissen op sleutelposities. Onder transacties wordt verstaan een overdracht van middelen, diensten of verplichtingen, ongeacht of er een bedrag in rekening is gebracht. Er hebben zich geen transacties met verbonden partijen voorgedaan op niet-zakelijke grondslag.

4.6 Honoraria van de accountant

De volgende honoraria van KPMG Accountants zijn ten laste gebracht van de organisatie, haar dochtermaatschappijen en andere maatschappijen die zij consolideert, een en ander zoals bedoeld in artikel 2:382a BW.

Bedragen zijn exclusief btw (x € 1.000)	KPMG Accountants N.V. 2016	Overig KPMG-netwerk 2016	Totaal KPMG 2016	TotaalKPMG 2015
Onderzoek van de jaarrekening	156	-	156	119
Andere controleopdrachten	131	-	131	75
Adviesdiensten op fiscaal terrein	-	13	13	29
Andere niet-controlediensten	21	-	21	-
Totaal	308	13	321	223

Opgegeven worden de in het boekjaar ten laste van de rechtspersoon gebrachte totale honoraria voor het onderzoek van de jaarrekening, totale honoraria voor andere controleopdrachten, totale honoraria voor adviesdiensten op fiscaal terrein en totale honoraria voor andere niet-controlediensten, ongeacht of de werkzaamheden reeds gedurende dat boekjaar zijn verricht door de externe accountant en de accountantsorganisatie genoemd in artikel 1, eerste lid, onder a en e, van de Wet toezicht accountantsorganisaties.

5. Financiële baten en lasten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Financiële baten en lasten			
Rentebaten	1	50	10
Rentelasten	-1.650	-1.647	-1.726
Saldo financiële baten en lasten	-1.649	-1.597	-1.716

Rentebaten en -lasten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende activa en passiva. Eventuele winsten of verliezen worden verantwoord onder de financiële baten en lasten.

B8 Enkelvoudige balans per 31 december 2016

Activa (x € 1.000)	31 december 2016	31 december 2015
Vaste activa		
1.1 Materiële vaste activa	186.515	196.414
1.2 Financiële vaste activa	618	545
Vlottende Activa		
1.2 Voorraden	77	87
1.3 Vorderingen	11.753	6.770
1.4 Liquide middelen	28.540	26.282
Totaal activa	227.503	230.098

Passiva (x € 1.000)	31 december 2016	31 december 2015
2.1 Eigen Vermogen	81.208	89.667
2.2 Voorzieningen	25.607	18.161
2.3 Langlopende schulden	51.294	54.257
2.4 Kortlopende schulden	69.394	68.013
Totaal passiva	227.503	230.098

B9 Enkelvoudige exploitatierekening 2016

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Baten			
3.1 Rijksbijdragen OCW	203.998	203.670	199.355
3.2 Overige overheidsbijdragen	3.340	3.810	3.867
3.3 Collegegelden	64.563	63.680	61.852
3.4 Baten werk in opdracht van derden	23.475	22.972	19.963
3.5 Overige baten	9.365	9.416	9.592
Totaal baten	304.741	303.548	294.629

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Lasten			
4.1 Personele lasten	247.734	241.570	231.034
4.2 Afschrijvingen	13.868	14.407	12.800
4.3 Huisvestingslasten	16.852	16.782	17.620
4.4 Overige lasten	33.170	39.292	35.350
Totaal lasten	311.624	312.051	296.804
Saldo baten en lasten	-6.883	- 8.503	-2.175
5. Saldo financiële baten en lasten	-1.649	- 1.597	-1.716
Resultaat uit gewone bedrijfsvoering	-8.532	- 10.100	-3.891
6. Belastingen		-	-
7. Resultaat deelnemingen	73	-	69
Resultaat na belastingen	-8.459	- 10.100	-3.822
Nettoresultaat	-8.459	- 10.100	-3.822

B10 Toelichting behorende tot de enkelvoudige jaarrekening 2016

De enkelvoudige jaarrekening maakt deel uit van de jaarrekening 2016 van de organisatie. Voor de toelichting op posten die niet afwijken van de geconsolideerde balans en exploitatierekening wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde balans en exploitatierekening.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva en de resultaatbepaling

De grondslagen voor de waardering van activa en passiva en de resultaatbepaling zijn gelijk aan die voor de geconsolideerde balans en staat van baten en lasten, met uitzondering van het volgende:

Resultaat deelnemingen

Het aandeel in het resultaat van organisaties waarin wordt deelgenomen omvat het aandeel van de organisatie in de resultaten van deze deelnemingen. Resultaten op transacties, waarbij overdracht van activa en passiva tussen de organisatie en haar deelnemingen en tussen deelnemingen onderling heeft plaatsgevonden, zijn niet verwerkt voor zover deze als niet gerealiseerd kunnen worden beschouwd.

Financiële vaste activa

(x € 1.000)		Boekwaarde 31-12-2015	Investerings 2016	Desinvesterings 2016	Resultaat 2016	Boekwaarde 31-12-2016
Naam en vestigingsplaats						
HAN Holding BV (geconsolideerd)	Arnhem	545	-	-	73	618
Totaal		545	-	-	73	618

Vorderingen

(x € 1.000)	31 december 2016		31 december 2015	
Debiteuren		2.858		2.310
OCW/EZ		31		
Studenten		525		
Waardering onderhanden projecten		1.485		871
<i>Overlopende activa</i>				
Vooruitbetaalde kosten	4.828		2.131	
Verstrekke voorschotten	20		52	
Overige	2.006		1.406	
Totaal overlopende activa		6.854		3.589
Totaal vorderingen		11.753		6.770

Liquide middelen

(x € 1.000)	31 december 2016		31 december 2015	
Kasmiddelen		7		19
Tegoeden op bankrekeningen		3.009		2.999
Schatkistbankieren		25.524		23.264
Totaal		28.540		26.282

Een bedrag van € 0,6 miljoen is geblokkeerd in verband met een uitstaande bankgarantie.

De overige liquide middelen ter waarde van € 27,9 miljoen staan ter vrije beschikking. De rente is gebaseerd op EONIA fixing rate.

De HAN beschikt over een kredietfaciliteit bij het ministerie van Financiën van € 20 miljoen. De HAN maakt ultimo 2016 geen gebruik van deze faciliteit.

Kortlopende schulden

(x € 1.000)	31 december 2016	31 december 2015
Kredietinstellingen	2.962	2.939
Vooruitgefactureerde en -ontvangen		
termijnen OHW	4.464	4.645
Crediteuren	8.371	9.038
Verbonden partijen	1.049	801
Belastingen en premies sociale verzekeringen	10.421	9.713
Schulden terzake pensioenen	2.350	2.352
Overlopende passiva:		
Vooruitontvangen collegegelden	21.450	18.472
Niet geormerkte subsidies OCW	559	1.002
Vooruitontvangen investeringssubsidies	97	115
Vooruitontvangen bedragen	2.769	2.781
Vakantiegeld en vakantiedagen	8.309	7.441
Te betalen interest	712	736
Overige	5.881	7.978
Totaal overlopende passiva	39.777	38.525
Totaal kortlopende schulden	69.394	68.013

De kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan één jaar tenzij specifiek benoemd. De overige overlopende passiva bevat onder andere vooruitontvangen subsidiegelden van € 1,8 miljoen (2015: € 2,3 miljoen) en een verplichting sociaal beleid van € 0,7 miljoen (2015: € 1,4 miljoen). Van de verplichting sociaal beleid heeft € 0,4 miljoen een looptijd langer dan één jaar, maar korter dan vijf jaar.

3.5 Overige baten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Verhuur onroerende zaken	1.357	1.143	1.392
Detachering personeel	690	613	516
Schenking en sponsoring	4	9	2
Studentenbijdragen	4.041	2.984	2.867
Verkoop van onderwijsmateriaal			
Overige	3.273	4.666	4.815
Totaal	9.365	9.416	9.592

De overige baten liggen in lijn met de begroting en 2015. De studentenbijdragen stijgen met € 1,2 miljoen doordat er meer studenten van andere hogescholen een minor volgen bij de HAN. Aan de daling van de overige baten 'Overige' met € 1,5 miljoen liggen diverse oorzaken ten grondslag die individueel niet materieel zijn.

4.1 Personele lasten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Lonen en salarissen	162.087	160.009	151.340
Sociale lasten	19.939	18.901	17.847
Pensioenpremies	20.292	21.645	20.123
Lasten eigen personeel	202.318	200.555	189.310
Overige personele lasten:			
Dotatie personele voorzieningen	6.922	3.238	2.943
Uitzendkrachten	28.094	24.055	28.301
Overige personele lasten	11.738	14.395	11.907
Subtotaal overige personele lasten	46.754	41.688	43.151
-/- Uitkeringen	-1.338	-673	-1.427
Totaal personele lasten	247.734	241.570	231.034

De personele lasten stijgen ten opzichte van 2015, hoofdzakelijk door de loonsverhoging in overeenstemming met de CAO, de stijging in het aantal fte's en de dotaties aan personele voorzieningen.

4.4 Overige lasten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Administratie- en beheerslasten	14.066	15.169	14.511
Inventaris en apparatuur	2.546	2.305	3.973
Leer- en hulpmiddelen	11.819	11.354	11.660
Dotatie overige voorzieningen	0	0	0
Overige	4.739	10.464	5.206
Totaal	33.170	39.292	35.350

De overige lasten zijn € 6,1 miljoen lager dan begroot en € 2,2 miljoen lager dan werkelijk 2015. Door de afname van beschikbare middelen richting 2017 is medio 2016 ingezet op een groter kostenbewustzijn en het medio 2016 ingezette beleid om te besparen op de beleidsgelden om andere tegenvallers in de begroting op te kunnen vangen. Dit heeft over 2016 geleid tot een daling van de overige instellingslasten.

5. Financiële baten en lasten

(x € 1.000)	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015
Financiële baten en lasten			
Rentebaten	1	50	10
Rentelasten	-1.650	-1.647	-1.726
Saldo financiële baten en lasten	-1.649	-1.597	-1.716

Rentebaten en -lasten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende activa en passiva. Eventuele winsten of verliezen worden verantwoord onder de financiële baten en lasten.

B11 Overzicht verbonden partijen

Meerderheidsdeelneming

(x € 1.000)

Naam	Juridische vorm	Statutaire zetel	Code activiteiten	Eigen vermogen 31-12-16	Exploitatie saldo 2016	Omzet 2016	Verklaring Art. 2.403 BW	Consolidatie	Deelname percentage %
HAN Holding (enkelvoudig)	BV	Arnhem	4	-165	0	0	N	J	100
HAN Flex	BV	Arnhem	4	783	73	6.943	N	J	100
				618	73	6.943			

HAN Flex BV is een 100% dochteronderneming van HAN Holding BV.

Code activiteiten:

1. Contractonderwijs
2. Contractonderzoek
3. Onroerende zaken
4. Overige

B12 Vaststelling en goedkeuring jaarrekening

De jaarrekening is opgemaakt op 21 maart 2017.

Goedkeuring jaarrekening 2016

De Raad van Toezicht heeft de jaarrekening goedgekeurd in zijn vergadering d.d. 30 juni 2017.

De heer mr. R.L.M. Hillebrand
voorzitter

De heer dr. A.G.J.M. Hanselaar
vicevoorzitter

Mevrouw dr. C.M. Hooymans
lid

Mevrouw drs. B.B. ter Huurne
lid

De heer drs. H.P.M.G. Steeghs
lid

Mevrouw prof. dr. ir. M.P.C. Weijnen
lid

De heer drs. R. Wenselaar
lid

Vaststelling jaarrekening 2016

Het College van Bestuur heeft de jaarrekening over 2016 na goedkeuring door de Raad van Toezicht vastgesteld d.d. 30 juni 2017.

De heer dr. C.P. Boele
voorzitter

Mevrouw dr. ing D.M. de Jong
lid

De heer F.H.J. Stöteler
lid

C Overige gegevens

C1 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de Raad van Toezicht van Stichting Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen geconsolideerde jaarrekening

Ons oordeel

Wij hebben de geconsolideerde jaarrekening 2016 van Stichting Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (hierna 'de stichting') te Arnhem (hierna 'de geconsolideerde jaarrekening') gecontroleerd.

Naar ons oordeel:

- geeft de in dit jaarverslag opgenomen geconsolideerde jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Hogeschool van Arnhem en Nijmegen per 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met de Regeling jaarverslaggeving onderwijs;
- zijn de in de geconsolideerde jaarrekening verantwoorde baten en lasten alsmede balansmutaties over 2016 in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand gekomen in overeenstemming met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen, zoals vermeld in paragraaf 2.3.1. Referentiekader van het Onderwijsaccountantsprotocol OCW/EZ 2016.

De geconsolideerde jaarrekening bestaat uit:

1. de geconsolideerde en enkelvoudige balans per 31 december 2016;
2. de geconsolideerde en enkelvoudige staat van baten en lasten over 2016; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden en het Onderwijsaccountantsprotocol OCW/EZ 2016 vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de geconsolideerde jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Hogeschool van Arnhem en Nijmegen zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de geconsolideerde jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens;

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de geconsolideerde jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van de Regeling jaarverslaggeving onderwijs en paragraaf 2.2.3. Bestuursverslag van het onderwijsaccountantsprotocol OCW/EZ 2016 is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle van de geconsolideerde jaarrekening of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Regeling jaarverslaggeving onderwijs paragraaf 2.2.3 Bestuursverslag van het Onderwijsaccountantsprotocol OCW/EZ 2016 en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de geconsolideerde jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met de Regeling jaarverslaggeving onderwijs en de overige OCW wet- en regelgeving.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de geconsolideerde jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de geconsolideerde jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de geconsolideerde jaarrekening in overeenstemming met de Regeling jaarverslaggeving onderwijs.

Het bestuur is ook verantwoordelijk voor het rechtmatig tot stand komen van de in de jaarrekening verantwoorde baten en lasten alsmede balansmutaties, in overeenstemming met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen. In dit kader is het bestuur tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de geconsolideerde jaarrekening en de naleving van die relevante wet- en regelgeving mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de geconsolideerde jaarrekening moet het bestuur afwegen of de onderwijsinstelling in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de geconsolideerde jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderwijsinstelling haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de geconsolideerde jaarrekening. De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de geconsolideerde jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van de geconsolideerde jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Eindhoven, 30 juni 2017

KPMG Accountants N.V.

A.T.A. Beckers RA

D Bijlagen

D1 FSR

FSR overzicht 2016

Rijkssubsidie ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) 01-01-2016 t/m 31-12-2016												
Naam project	Subsidie ID	Project	Subsidie	Looptijd subsidie		Bestedingen project					Voorschot FSR	Status
				Van	Tot	Datum	Stand	Mutaties	Datum	Stand		
SIA RAAK PRO												
Champignonteelt	PRO-3-04	809.093,13	699.912,83	01/02/12	31/01/16	01/01/16	803.882,79	11.635,54	12/31/16	815.518,33		Afgerond
SIA RAAK MKB												
Smartcode	2014-01-08M	414.141,00	256.884,00	01/10/14	31/12/16	01/01/16	153.805,66	286.386,48	12/31/16	440.192,13	€ 149.990,50	Afgerond
SIA RAAK Publiek												
Zorg rond het levenseinde	2013-15-16p	263.356,00	232.245,00	01/02/14	31/05/16	01/01/16	187.990,74	81.371,31	12/31/16	269.362,05		Afgerond

D2 Gegevens over de rechtspersoon

Naam en adres van de instelling:

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
Ruitenberglaan 31
6826 CC Arnhem

BRIN-nummer:

25 KB

Bevoegd gezag nummer:

72243

Telefoon/faxnummer:

T 026-36915 55
F 026-36915 15

Internetsite:

www.han.nl

Naam/telefoon/fax/e-mail contactpersoon:

Mevrouw S.V. Boelens T 06-55 29 12 00 F 026-369 15 11 suzanne.boelens@han.nl

Samenstelling Raad van Toezicht

Situatie per 31 december 2016

De heer mr. R.L.M. Hillebrand, voorzitter
Mevrouw dr. ir. C.C. Krijger, vicevoorzitter
De heer dr. A.G.J.M. Hanselaar, lid
Mevrouw dr. C.M. Hooymans, lid
Mevrouw drs. B.B. ter Huurne, lid
Mevrouw prof. dr. H. Maassen van den Brink, lid
De heer drs. H.P.M.G. Steeghs, lid

Samenstelling College van Bestuur

Situatie per 31 december 2016

De heer dr. C.P. Boele, voorzitter
Mevrouw dr. ing D.M. de Jong, lid
De heer F.H.J. Stöteler, lid

